

Received: 2025/07/01

Accepted: 2026/01/27

Study and analysis of the illustration section of the eighth grade culture and art textbook from the perspective of the components of “Elliot Eisner” art education

Ahad Ravanjoo, Assistant Professor, Department of Graphics, Shushtar Faculty of Arts, Shahid Chamran University of Ahvaz, Ahvaz, Iran.

Mohsen Hazarian, Master of Arts Research, Shahid Chamran University of Ahvaz, Shushtar Faculty of Arts, Ahvaz, Iran.

Fatemeh Hazarian, Associate professor, Fine arts faculty, Tehran university, Tehran, Iran.

Abstract

This article is written to conduct a comparative study of the illustration section of the eighth grade culture and art textbook with the components of “Eliott Eisner” art education. These components include “artistic production, art criticism, art history, and aesthetics” and can lead to the development of creativity, increasing artistic skills, teaching critical thinking, and a deeper understanding of the art of illustration in students. In order to conduct this research, the illustration section of the eighth grade culture and art textbook of the first cycle of high school has been criticized and examined. On the other hand, the theoretical framework examined in the article “Eliott Eisner’s Elements of Art Education as a Criterion and Criteria for Evaluating the Illustration Section” of this book has been used. The purpose of this article is to conduct an enlightening study on the field of art education books in schools from the perspective of Eisner’s elements of art. Statement of the problem: In this regard, analyzing the content of the lessons, the illustration section of the aforementioned book and how it fits with the components of art education from Elliot Eisner’s perspective, as well as examining which components are considered in which part of the lesson in the content of the lessons, are important questions of this article. The research method of this article is a qualitative approach with a descriptive and analytical method. And the collection of data and materials was done by referring to library resources, scientific and academic articles, and reputable Internet sites. The statistical population of this article is the illustration section of the eighth-grade culture and art textbook, which is reviewed and reviewed. After the reviews and analyses, the findings of this article show that the component of “artistic production” is covered in an acceptable way in most lessons. However, other components of art education, namely art criticism, aesthetics, have been given unbalanced attention and art history has been insufficiently and indirectly paid attention.

Keywords: Illustration, Eliiot Eisner, Art education, Art critics, Culture and art textbook

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۱/۰۷

احمد روان‌جو^۱، محسن هزاریان^۲، فاطمه هزاریان^۳

بررسی بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم از منظر مؤلفه‌های تربیت هنری «الیوت آیزنر»

چکیده

این نوشتار به ضرورت و اهمیت بررسی و سنجش بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم با مؤلفه‌های تربیت هنری «الیوت آیزنر»^۱ برای واکاوی مهارت‌های تصویرسازی نگاشته شده است. این مؤلفه‌ها شامل «تولید هنری، نقادی هنری، تاریخ هنر و زیبایی‌شناسی» هستند و می‌توانند به پرورش نهاد خلاقیت، افزایش مهارت‌های هنری، آموزش تفکر انتقادی و ادراک عمیق‌تری از هنر تصویرسازی در دانش‌آموزان منجر شود. در راستای انجام این پژوهش، بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم دبیرستان دوره اول، بررسی و تحلیل شده است. از سویی چارچوب نظری مورد بررسی مقاله «مؤلفه‌های تربیت هنری الیوت آیزنر» به عنوان ملاک و معیار برای ارزیابی بخش تصویرسازی این کتاب بوده است.

هدف: ایجاد زمینه بهره‌برداری بهینه از کتاب آموزش هنری در مدارس از منظر مؤلفه‌های هنری آیزنر است. بیان مسئله: در این راستا تحلیل محتوای دروس، بخش تصویرسازی کتاب مذکور و چگونگی انطباق آن با مؤلفه‌های تربیت هنری از دیدگاه الیوت آیزنر است و اینکه در محتوای دروس کدامیک از مؤلفه‌ها سه‌گانه‌ی آیزنر بیشتر توجه شده است؟ از پرسش‌های مهم این نوشتار است.

روش پژوهش: این مقاله با رویکرد کیفی و با بیان روش توصیفی-تحلیلی و شیوه‌ی گردآوری داده‌ها و مطالب کتابخانه‌ای بوده، و از مقالات علمی-پژوهشی و سایت‌های معتبر اینترنتی نیز بهره‌برده است. جامعه آماری این مقاله، بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم است. پس از بررسی‌ها و تحلیل‌های انجام شده، یافته‌های این مقاله نشان می‌دهد که مؤلفه «تولید هنری» در بیشتر دروس به شکل قابل‌پذیرشی پوشش داده شده است. اما سایر مؤلفه‌های تربیت هنری یعنی نقد هنری، زیبایی‌شناسی، به طور نامتوازن و تاریخ هنر به صورت ناکافی و غیر مستقیم توجه شده‌اند.

واژگان کلیدی: کتاب فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم، درس تصویرسازی، مؤلفه‌های تربیت هنری الیوت آیزنر، تولید هنری، نقادی هنری، تاریخ هنر و زیبایی‌شناسی

^۱ استادیار گروه گرافیک، دانشکده هنر شوشتر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)

Email: ravanjoo.ahmad@gmail.com

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد گرافیک، دانشکده هنر شوشتر، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران

^۳ دانشیار دانشکده هنرهای تجسمی، دانشکده‌گان هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران

مقدمه

امروزه، آموزش و پرورش به عنوان اساس توسعه و پیشرفت جوامع شناخته می‌شود. نظام‌های آموزشی موفق جهان برای ارتقای کیفیت آموزش و پرورش خود، همواره به دنبال ایده‌ها و نظرات اندیشمندان در حوزه تعلیم و تربیت هستند. استفاده از این نظریات در نظام آموزشی کشورمان نیز همواره مورد توجه پژوهشگران بوده است. هدف اصلی تربیت هنری در همه‌ی ایده‌های اندیشمندان، رشد و شکوفایی استعداد‌های هنری و بالابردن سواد زیبایی‌شناختی هنرجویان است. از این رو رشد و شکوفایی ارتقاء شناختی، عاطفی و کسب مهارت‌های هنری دانش‌آموزان مهم‌ترین نتیجه‌ی نهایی تربیت هنری است. موضوع نوشتار حاضر نیز بررسی دیدگاه تربیت هنری الیوت آیزنر و تطابق آن با بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه هشتم است. درباب پیشینه‌ی نظریات مطرح در زمینه‌ی مؤلفه‌های تربیت هنری، دیدگاه «جان دیویی»^۱ مبتنی بر تجارب زیباشناسانه را می‌توان یادآور شد و هدف تربیت هنری توانمندی در نظریه او کسب تجارب زیباشناسانه، محتوای تجربه‌محور، روش حل مسئله با توجه به پرورش روحیه کاوشگری و ارزشیابی به صورت فرآیندی است. بنابراین مؤلفه‌های تربیت هنری جان دیویی بر چهار محور استوار است که عبارت‌اند از: الف) تجربه‌ی زیباشناختی، ب) خلاقیت، ج) مهارت‌های هنری و فرهنگ و جامعه.

یکی دیگر از نظریات این حوزه نگره‌ی «ماکسین گرین»^۲ است. وی هدف تربیت زیبایی‌شناسی را «آموزش سواد زیبایی‌شناسی» مطرح می‌کند. گرین معتقد است، برای دستیابی به تربیت زیبایی‌شناسی باید تجربیات مربوط به این مقوله در نظام تعلیم و تربیت نقش اساسی داشته باشند بنابراین، در تربیت زیبایی‌شناسی، باید از طریق آشناکردن فراگیران با آثار هنری، افزایش توانایی آنها برای درک، خلق، تحلیل آثار هنری و مهارت‌های تفسیری به پرورش این آگاهی پرداخت تا در نهایت این فرآیند به سواد زیبایی‌شناسی منجر شود.

در تربیت هنری به دانش‌آموزان چگونه دیدن، چگونه گوش دادن و برقراری ارتباط سازنده آموزش داده می‌شود و آنها را به سمت تولید محصول هنری سوق می‌دهد. آنها در این فرآیند اثرپذیری را از محیط و اثرگذاری بر آن را می‌آموزند و با انجام مجموعه فعالیت‌های منظم و هدفمند در جهت ارتقا توانایی‌های خود گام برمی‌دارند. در نهایت تربیت هنری باید طوری برنامه‌ریزی و اجرا شود که با گذشت زمان دانش‌آموزان به شناخت و تجربه برسند و مستقل شوند و وابستگی آنها به معلمان و نهادهای آموزشی کاهش یابد. در موضوع مورد مطالعه این مقاله، بخشی از کتاب‌های درسی دوره متوسطه اول است که برای استفاده دانش‌آموز به صورت خوانموز طراحی، تدوین نشده است. از این رو برای آموزش آن بخش نیاز به مربی و دبیر متخصص در حوزه آموزش هنر است. ناترازی در توان آموزشی نواحی کشور از جهت کمبود شدید دبیر متخصص این حوزه نیز معضل دیگری است. جدای از اینکه معمولاً زنگ هنر در مدارس بعنوان درسی است که جنبه سرگرمی دارد و جدی گرفته نمی‌شود، بلکه ساعات آن جهت پرکردن برنامه دبیران غیرمرتبط و غیرمتخصص نیز استفاده می‌شود. از سویی دیگر به همین علت این درس از طرف دانش‌آموزان و خانواده‌های آنها نیز جدی گرفته نمی‌شود. حال که به اجبار این کتاب در اختیار دبیران غیرمتخصص و غیرمرتبط قرار می‌گیرد، شایسته است که معلمان محترم چه از جنبه حرفه‌ای و چه از جنبه اخلاقی نسبت به آموزش دانش‌آموزان در این زمینه از طریق مطالعه عمیق کتاب درسی، استفاده از منابع کمک آموزشی، شرکت در دوره‌های آموزشی، استفاده از تجربیات سایر مربیان، ایجاد فضای خلاقانه در کلاس، تمرکز بر فعالیت‌های عملی و ایجاد ارتباط با اولیا اهتمام بیشتری داشته باشند.

روش پژوهش

مقاله پیش رو با روش کیفی و با بیان روش توصیفی - تحلیلی پژوهش شده و گردآوری داده‌ها و مطالب آن

پیشینه پژوهش

به شیوه‌ی کتابخانه‌ای و همچنین با رجوع به منابع مکتوب، مقالات علمی- پژوهشی و سایت‌های معتبر اینترنتی انجام شده است. مورد مطالعه و جامعه آماری این مقاله، بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه هشتم است که با توجه به نظریه تربیت هنری آیزنر و مورد بررسی قرار می‌گیرد. فرایند بررسی مورد مطالعه چارچوب نظری مقاله «مؤلفه‌های تربیت هنری الیوت آیزنر» است که به عنوان معیار بررسی بخش تصویرسازی این کتاب به کار رفته است. مؤلفه‌های مورد نظر آیزنر شامل «تولید هنری، نقادی هنری، تاریخ هنر و زیبایی‌شناسی» است که از آن برای ارزیابی پرورش خلاقیت، افزایش مهارت‌های هنری، آموزش تفکر انتقادی و ادراک عمیق‌تر از هنر تصویرسازی استفاده شده است.

در زمینه نقد و تجزیه و تحلیل کتاب‌های درسی در طول سالیان گذشته پژوهش‌های زیادی صورت گرفته که در ادامه به نمونه‌های مرتبط با موضوع این نوشتار به اختصار اشاره می‌شود. جروم. جی. هاسمن^۴ (۱۹۸۹) در مقاله‌ی خود با عنوان «مطالعات در آموزش هنر» نگاهی به تاریخچه و اهمیت تعلیم و تربیت هنری و آموزش هنر در مدارس دارد. نویسنده خاطرات و اندیشه‌های خود را از دو ویرایش اولیه مجله‌ی «مطالعات در آموزش هنر» در ۱۹۵۹ و ۱۹۶۰ را مرور می‌کند. او با تأکید بر اهمیت درک لحظه حال و ارتباط آن با گذشته و آینده، بر ضرورت رویارویی با تغییرات و رویکردهای جدید در آموزش هنر و هنرهای تجسمی تأکید دارد. همچنین الیوت آیزنر (۱۹۹۹) در مقاله‌ی خود با عنوان «شروع به مبانی آموزش هنر» به بررسی ارتباط میان تجربه هنری و پیشرفت تحصیلی می‌پردازد. نویسنده با مرور تحقیقات انجام شده در این زمینه، به این نتیجه می‌رسد که شواهد قانع‌کننده‌ای مبنی بر تأثیر مستقیم آموزش هنرها بر نمرات دروس دیگر مانند ریاضیات و خواندن وجود ندارد. سپس نویسنده سه سطح یا مرحله از پیامدهای آموزش هنر را معرفی می‌کند: (۱) پیامدهای مبتنی بر هنر که مربوط به مهارت‌های خاص هر رشته هنری است؛ (۲) پیامدهای مرتبط با هنر که به آگاهی از ویژگی‌های زیبایی‌شناسی در هنر و زندگی مربوط می‌شود؛ (۳) پیامدهای فرعی که به انتقال مهارت‌های کسب شده در هنر به سایر حوزه‌ها اشاره دارد. نویسنده استدلال می‌کند که توجیه آموزش هنر براساس پیامدهای فرعی آن، ارزش واقعی هنر را تحت الشعاع قرار می‌دهد، در آخر او چهار هدف اصلی برای آموزش هنر پیشنهاد می‌کند که شامل (۱) توسعه مهارت خلق آثار هنری؛ (۲) افزایش آگاهی زیبایی‌شناختی؛ (۳) درک ارتباط هنر با زمینه فرهنگی و؛ (۴) پرورش خصلت‌هایی مانند پذیرش چندگانگی است. در همین راستا، لامعی‌گیو و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان «نقدی بر کتاب فرهنگ و هنر دوره‌ی اول متوسطه» می‌نویسند: مطالب متنوع در باب موضوعات مختلف هنری در کتاب درس هنر هشتم تا حد زیادی پاسخگوی اشتیاق دانش آموزان است و مسیر رشد و پیشرفت را برای بیشتر دانش آموزان فراهم می‌نماید. کاشانی (۱۳۹۳) در کتاب خود با عنوان «فرهنگ و هنر» سال هفتم را در بوته‌ی نقد قرار داده است و می‌نویسد: آمارها نشان می‌دهند، در کتاب جدید بیشترین توجه مؤلفان به ترتیب به تاریخ هنر ۳۴ درصد فراوانی تولید هنری با ۲۹ درصد فراوانی نقد هنری با ۱۹ درصد فراوانی و زیبایی‌شناسی هنر با ۱۷ درصد فراوانی بوده است در مجموع رویکرد کتاب جدید فرهنگ و هنر امیدوارکننده است؛ به شرط اینکه از کاستی‌ها و بلند پروازی‌ها اجتناب شود و به این واقعیت نیز برسند که زمان محدود و حجم بالای مطالب اختیاری و اجباری کردن بعضی بخش‌ها و توجه اندک به تاریخ هنر جهان از قسمت‌های کماکان مغفول مانده کتاب فرهنگ و هنر است. از سویی دیگر همایون فرد (۱۳۹۵)، در مقاله‌ای با عنوان «تاملی بر تربیت هنری حلقه مفقوده‌ی نظام تعلیم و تربیت ایران» در ضمن شناسایی و پرداختن به چالش‌های اساسی در این حوزه، و ارائه‌ی راهکارهایی جهت بهبود و اصلاح وضعیت موجود می‌نویسد؛ تربیت هنری فرصت‌های بی‌ظنیر و یگان‌های را فراهم می‌کند که به رشد انسان

در تمام ابعاد شناختی عاطفی و عملی کمک می‌رساند به‌رغم تأکیدهای بی‌شمار در نظام تعلیم و تربیت ما و در صحنه عمل تربیت هنری چندان جدی گرفته نمی‌شود. در همین راستا، فتحی و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی کمی، میزان اهداف تربیت هنری در محتوای کتاب فرهنگ و هنر پایه هشتم را مورد بررسی قرار داده‌اند. همچنین جیمز هیوود رولینگ^۵ (۲۰۰۶) در مقاله‌ای به نقد و بررسی کتاب «هنرها و خلق ذهن» اثر الیوت آیزنر پرداخته و استدلال می‌کند که مؤلفه‌های اصلی نظریه آیزنر شامل تجربه مستقیم هنری، تفکر انتزاعی، شناخت زیبایی‌شناسی، تولید و اجرا، ارتباط و تفسیر، و ارزیابی پویایی است که می‌تواند راه‌های جدیدی برای درک جهان، خلاقیت و حل مسئله را ارائه دهد. با ملاحظه و خوانش پیشینه‌های مطرح شده، می‌توان دریافت که این مقاله از محدود مطالبی است که به بررسی مطالب مطرح شده در بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم با توجه به مؤلفه‌های تربیت هنری از منظر الیوت آیزنر می‌پردازد و ضرورت توجه به متون درس هنری دانش آموزان دوره اول دبیرستان را گوشزد می‌نماید، که به لحاظ موضوعی نوآورانه است.

چارچوب نظری

نظریه تربیت هنری الیوت آیزنر

الیوت وین آیزنر (۱۹۳۳-۲۰۱۴)، استاد برجسته دانشگاه استنفورد در رشته‌های هنر و آموزش، یکی از پیشگامان و نظریه‌پردازان در حوزه برنامه‌ریزی درسی و آموزش هنر محسوب می‌شود.^۶ فعالیت‌های آکادمیک او به تدوین نظریه‌ای منجر گردید که هنر را نه به عنوان یک حوزه فرعی، بلکه به عنوان پایه‌ای اساسی برای توسعه تفکر انتقادی، خلاقیت و درک عمیق از جهان معرفی می‌کند.

آیزنر معتقد است که در سیستم‌های مرسوم آموزشی، تمرکز بر درس هنر به عنوان حوزه‌ای خلاق نادیده گرفته می‌شود. و چه بسا، باعث محدود شدن ظرفیت‌های خلاقانه و تجربیات معنوی دانش‌آموزان می‌شود و از توسعه توانایی‌های ذهنی و احساسی آنها می‌کاهد (آیزنر، ۲۰۰۲: ۳). از نظر او هنر قادر است به دانش‌آموزان مدیریت عدم قطعیت و تجربه‌های چندحسی را بیاموزد، و از طریق فرآیندهای خلاقانه، هویت فردی خود را شکل دهند. نظریه آیزنر در تربیت هنری بر اهمیت هنر به عنوان ابزاری برای توسعه شناختی، پرورش تفکر خلاق و انتقادی، تربیت زیبایی‌شناختی و شناخت میراث فرهنگی تأکید دارد (همان: ۵).

از مفاهیم کلیدی در نظریه آیزنر، تأکید بر اشکال مختلف بازنمایی است. به طوری که هنر در اشکال گوناگون (مانند هنرهای تجسمی، موسیقی، رقص و ...) امکان بروز دیدگاه‌های متنوع و راه‌های متفاوت تفکر را فراهم می‌آورد. این تنوع به دانش‌آموزان اجازه می‌دهد تا از طریق شیوه‌های مختلف به بیان ایده‌ها و تجربیات خود بپردازند و درک جامع‌تری از هنر و فرهنگ به دست آورند. آیزنر بر اهمیت نقش معلم در تربیت هنری تأکید می‌کند و او را به عنوان هنرمندی می‌داند که وظیفه طراحی و اجرای برنامه‌های درسی را به شیوه‌ای خلاقانه بر عهده دارد. آیزنر تدریس را به عنوان یک هنر در نظر گرفته، معتقد است معلم مانند نقاش، آهنگساز، بازیگر و رقصنده، باید در طول فرآیند تدریس بر اساس کیفیت‌هایی که در جریان عمل آشکار می‌شود تصمیم‌گیری کند (لوتزکر، ۲۰۱۲: ۵۳). در نظریه آیزنر، ارزیابی دروس هنری از رویکردهای کیفی بهره می‌برند؛ او با نقد ارزیابی‌های عددی و کمی، بر این باور است که ارزیابی باید به عنوان ابزاری برای تحلیل فرآیند یادگیری و رشد ذهنی دانش‌آموزان قرار گیرد. این رویکرد به ارزیابی، فرصت‌های بیشتری برای ارائه بازخورد معنادار و توسعه فردی فراهم می‌آورد. یکی از محورهای مهم در نظریه آیزنر، توجه به تفاوت‌های فردی و تنوع سبک‌های یادگیری در میان دانش‌آموزان است. او بر این باور است که آموزش هنر باید انعطاف‌پذیر بوده و به نیازها و علاقه‌مندی‌های متفاوت هر دانش‌آموز پاسخ دهد، و توانایی‌های منحصر به فرد او را شکوفا کند (ن.ک آیزنر، ۲۰۰۲: ۲۳۰/۷۰).

نظریه آیزنر شامل مؤلفه‌های متعددی است که نه تنها به بهبود مهارت‌های فنی هنری کمک می‌کند، بلکه به رشد شناختی و اجتماعی دانش‌آموزان نیز منجر می‌شود. «وی [آیزنر] بر توجه به حوزه‌های انتقادی و فرهنگی - تاریخی که معمولاً نادیده گرفته می‌شوند، تأکید می‌کند. ضعف در توجه به این حوزه‌ها نه تنها در محتوای برنامه درسی بلکه در برنامه‌های آموزش معلمان هنر نیز وجود دارد. راه حل این مشکل در برنامه‌ریزی درسی خوب با اهداف مرتبط با مسائل هنری، مواد آموزشی مناسب و ارزشیابی مؤثر برای ارزیابی کیفیت برنامه‌ی درسی، روش‌های تدریس و رشد هنری دانش‌آموزان است. آیزنر نیاز به تحقیق در آموزش هنر را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد و به کمک‌هایی که می‌تواند ارائه دهد اشاره می‌کند» (کیان و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۶-۲۳).

آیزنر نظریه خود را بر پایه چهار حوزه اصلی بنا نهاد:

۱. حوزه تولیدی (تولید هنری): خلق اثر هنری به عنوان فرآیندی که مهارت‌های حل مسئله، تفکر واگرا و توانایی بازنمایی ایده‌ها را تقویت می‌کند؛
۲. حوزه انتقادی (نقد هنری): تحلیل و تفسیر آثار هنری برای پرورش تفکر تحلیلی و توانایی ارزیابی زیبایی شناختی؛
۳. حوزه فرهنگی/تاریخی (تاریخ هنر): درک هنر در بستر اجتماعی، تاریخی و فرهنگی به عنوان راهی برای شناخت هویت جمعی و تنوع فرهنگی؛
۴. حوزه زیبایی شناختی: افزایش آگاهی و ادراک حسی، غنی‌سازی تجربه‌های فردی و توسعه توانایی‌های تخیلی و ادراکی زیبایی.

۱. تولید هنری: فرآیند خلاقیت و یادگیری

آیزنر بر این باور بود که در فرآیند آفرینش اثر هنری دانش‌آموزان با مفاهیمی مانند آزمون و خطا و نقدپذیری آشنا می‌شوند. مثلاً، هنگام نقاشی، دانش‌آموز نه تنها با تکنیک‌های رنگ‌آمیزی، بلکه با چالش‌های بیان احساسات از طریق فرم و رنگ مواجه می‌شود. این تجربه به او می‌آموزد که هیچ پاسخ واحدی برای مسائل پیچیده وجود ندارد و می‌توان از راه‌های متنوعی به راهکار دست یافت. تمرکز بر فرآیند خلق اثر، نقطه عطفی در تربیت هنری است. هنگامی که دانش‌آموزان درگیر فرآیند خلاقانه شوند، فرصت یادگیری تفکر راه‌گشا و جست‌وجوی راه حل بیشتر فراهم می‌شود؛ این امر به رشد ذهنی فرد کمک شایانی می‌کند.

۲. نقد هنری: تقویت تفکر تحلیلی

آیزنر تأکید ویژه‌ای بر پرورش تفکر خلاق و انتقادی در دانش‌آموزان دارد. او استدلال می‌کند که هنر فراتر از لذت بردن از زیبایی صرف است و باید دانش‌آموزان را ترغیب به بررسی، تحلیل و نقد آثار هنری کرد. از این رو، تلاش برای یافتن راه حل خلاقانه و اندیشه انتقادی بخشی از فرآیند خلق اثر هنری تلقی می‌شود؛ از این رو دانش‌آموزان باید بتوانند ایده‌های نو ارائه دهند و در تحلیل آثار، به تبیین مفاهیم پنهان و پیام‌های ضمنی بپردازند. پرورش تفکر انتقادی در هنر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

۳. تاریخ هنر: هنر به مثابه آینه فرهنگ

آشنایی با تاریخ هنر و میراث فرهنگی یکی از ارکان اساسی تربیت هنری است؛ زیرا این آگاهی به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا روند تحول سبک‌های هنری، تأثیرات فرهنگی و اجتماعی را درک کنند و بتوانند ارتباط میان

هنر گذشته و معاصر را بیابند. آیزنر نیز در کتاب «هنرها و آفرینش ذهن» بر اهمیت این مؤلفه تأکید دارد و بیان می‌کند که هنر در بستر تاریخ، بازتاب‌دهنده باورها، ارزش‌ها و تجربیات اجتماعی بوده است.

۴. تأکید بر تربیت زیبایی‌شناختی

درک زیبایی‌شناختی هنر تنها به درک وضع ظاهری آثار محدود نمی‌شود، بلکه باید شامل توانایی تحلیل و تفسیر ارزش‌های زیبایی‌شناختی در آثار و محیط پیرامون نیز باشد. این مهارت به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا از طریق شناخت وجوه بصری آثار هنری به یک بینش جامع نسبت به جهان دست یابند. تربیت زیبایی‌شناختی از طریق فراهم آوردن فرصت‌های عمیق تجربه بصری و تحلیل دقیق ساختار اثر هنری نظیر: ترکیب‌بندی، رنگ‌ها، فرم‌ها و ... ممکن می‌شود. این فرآیند به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا زیبایی‌ها و ارزش‌های بصری موجود در آثار هنری را بهتر درک کنند.

بنابراین با توجه به چند بعدی بودن مقوله‌ی تربیت هنری برای دستیابی به اهداف این حوزه، باید در برنامه‌های درسی ابعاد و جنبه‌های مختلف آن دقت داشت. «آموزش هنر در جهان همواره بر مبنای دو رویکرد آموزشی یعنی رویکرد سنتی و رویکرد دیسیپلین‌محور استوار بوده است. رویکرد سنتی که تا قبل از قرن بیستم مطرح بود، هنر را ابزاری برای آزادسازی خلاقیت دانش‌آموزان می‌دانست و معتقد بود برنامه‌های از پیش تعیین شده مانع بروز خلاقیت است. اما رویکرد دیسیپلین‌محور که از اوایل دهه ۱۹۸۰ مطرح شد، انقلاب آرامی در آموزش هنر ایجاد کرد و بر چهار موضوع تاریخ هنر، تولید هنری، نقد هنری و زیبایی‌شناختی تأکید داشت» (کاشانی، ۱۳۹۳: ۱۶).

به نظر می‌رسد که محتوای فصل‌های مختلف کتاب فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم به‌ویژه بخش تصویرسازی، به سمت رویکرد دیسیپلین‌محور همخوانی بیشتری داشته است.

تحلیل محتوای درسی

در این بخش از نوشتار ابتدا به بررسی چهار درس فصل سوم کتاب با عنوان «تصویرسازی» با هدف شناسایی و تفسیر مضامین، مفاهیم، ساختار و پیام‌های آشکار و پنهان آن پرداخته می‌شود. این فرآیند به منظور ارزیابی محتوای دروس انجام شده و اطلاعات مفیدی برای برنامه‌ریزان آموزشی، مؤلفان، معلمان، پژوهشگران و سایر ذینفعان در نظام آموزشی به همراه دارد.

درس اول: انواع خط

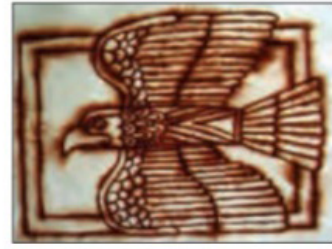
جامعه آماری تصاویر درس شامل نمونه‌های مختلفی از انواع خطوط در تصویرسازی است که از نظر نوع (خطوط مستقیم، منحنی و شکسته)، حالت (خطوط عمودی، افقی و مورب)، ضخامت (خطوط نازک، ضخیم و متغیر)، رنگ (خطوط سیاه، سفید یا رنگی) و بافت (خطوط ساده، متمد یا نقطه چین) متنوع هستند. از کتاب درسی فرهنگ و هنر، پایه‌ی هشتم، دوره اول متوسطه گزینش شده است (تصویر ۱ و ۲). محتوای درس شامل مثال‌ها و نمونه‌های تصویری متنوعی از انواع خطوط در آثار تصویرسازی هنرمندان مختلف است. هدف درس این است که دانش‌آموزان با مشاهده این نمونه‌ها، انواع خطوط را بشناسند؛ کاربرد، معانی و مفاهیم آنها را درک کنند و بتوانند در آثار خودشان از انواع خطوط به طور خلاقانه استفاده کنند. در پایان، از دانش‌آموزان خواسته شده تا با مشاهده دقیق نمونه‌های تصویری ارائه شده، انواع خطوط را شناسایی کرده و در مورد تنوع خطوط در میان آثار تصویرسازی هنرمندان معاصر گفت‌وگو کنند.

▲ نمونه خطوط منحنی، تصویرگر: کیانوش غریب پور، روان‌نویس

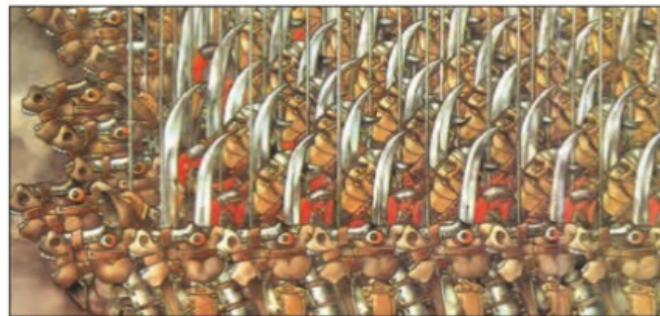

▲ از دو لقمه جرب و نرم، تصویرگر: شهرزاد شوشتریان، مداد رنگی

▲ نمونه خط بافت‌دار در برنده، تصویرگر: محسن حسن پور، مرکب روی کاغذ خیس، با الهام از نقش تزیینی دوره هخامنشی

تصویر ۱؛ شناخت انواع خطوط بافت‌دار و منحنی، آثار محسن حسن پور، شهرزاد شوشتریان و کیانوش غریب پور، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۱)

▲ خط عمودی از کتاب «پیروزی»، ۱۳۶۲، لشکر یزد، تصویرگر: علی اکبر صادقی

▲ نمونه خطوط ضخیم از کتاب «قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب» (جلد ۵)، تصویرگر: مرثی میز

▲ نمونه خطوط مورب و شکسته از کتاب «افسانه‌ها»، تصویرگر: محمدپولادی

تصویر ۲؛ شناخت انواع خط مورب و شکسته، در آثار علی اکبر صادقی در تصویرسازی کتاب پیروزی، محمد پولادی در تصویرسازی کتاب افسانه‌ها و کتاب قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب، اثر مرثی میز، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۲)

بر این مبنا می‌توان گفت که محتوای ارائه شده تا حدودی در تحقق اهداف مطرح شده در ابتدای درس موفق است، اما برخی کاستی‌ها نیز وجود دارد. کوچک بودن ابعاد، کیفیت نازل چاپ کتاب و ناواضح بودن تصاویر در همه‌ی بخش‌ها از نقاط ضعف کتاب محسوب می‌شود و به درک موضوع توسط دانش‌آموزان کمک چندانی نمی‌کند. و معلم مجبور به استفاده از نمونه‌های با کیفیت‌تر بهتر برای درک بهتر دانش‌آموزان است. تاکید بر استفاده هنرمندان نام آشنا از انواع خطوط برای بیان مفاهیم، با ارائه نمونه‌های تصویری از آثار آنها به درک مفاهیم تصویرسازی به دانش‌آموزان کمک می‌کند. طرح پرسش‌ها و سوق دادن دانش‌آموزان به گفت‌وگو درباره تنوع خطوط در تصاویر کتاب در پایان درس در بخش خودارزیابی، می‌تواند در تقویت دقت و تصورات ذهنی آنها موثر باشد (تصویر ۳).

خودارزیابی:

♦ در هر یک از این تصاویر چه نوع خطوطی می بینید؟

از کتاب کلاغ‌ها، تصویرگر: نورالدین زرین کلک، بافت اثر انگشت

بازی با اعداد، تصویرگر: شیرین شیخی

زندگی حضرت نوح (ع)، تصویرگر: ندا رانی

روش ترکیبی، تصویرگر: شیرین فرساد

تصویر ۳: خودآزمایی برای شناخت انواع خطوط بیان‌گر و بافت در فرایند تصویرسازی (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۳).

توضیحات کافی در مورد چگونگی ایجاد انواع خطوط با ابزار و مواد مختلف و همچنین فعالیت‌ها و تمرینات عملی برای کسب مهارت در ایجاد انواع خطوط در درس گنجانده نشده است. جنبه‌های بصری و زیبایی‌شناختی خطوط به طور کامل پوشش داده نشده است. مؤلفان کتاب آموزش این بخش را بر عهده توانمندی‌های معلم قرار داده‌اند.

از کاستی‌های قابل ذکر در این درس که می‌شود به آنها اشاره کرد: کمبود اطلاعات و تصاویر کافی از تاریخچه استفاده از انواع خط در آثار تصویرسازی است و این درس بیشتر روی معرفی انواع خط و مشاهده نمونه‌های موفق ولی اندک از تصویرسازان داخلی بسنده کرده و اطلاعات زمینه‌ای و تاریخی چندانی در مورد تصویرسازی ارائه نکرده است. همچنین درس، راهنمایی‌های کاربردی برای این‌که چگونه می‌توان این خطوط را با ابزارها و مواد مختلف ایجاد کرد، ارائه نمی‌شود. در محتوا به جز یک مورد فعالیت یا تمرین عملی، آموزه چندانی برای دانش‌آموزان در نظر گرفته نشده است، تا آنها بتوانند انواع خط را تجربه و تمرین کنند. به طور کلی برای بهبود این محتوا، می‌توان مواردی مانند ارائه زمینه تاریخی، افزودن توضیحات کاربردی، گنجانیدن فعالیت‌ها و تمرینات عملی، بیان کاربردهای انواع خط در حوزه‌های دیگر و برقراری ارتباط با سایر دروس مرتبط را مطرح کرد.

از نظر توجه به اهداف تربیت هنری در محتوای این درس به نکات زیر می‌توان اشاره کرد:

۱. تاریخ هنر: ارائه نمونه‌هایی از آثار هنرمندان قدیم و جدید، می‌تواند زمینه‌ساز آشنایی دانش‌آموزان با تاریخ هنر تصویرسازی باشد. در این درس به شکل مستقیم به تاریخچه و ریشه‌های تصویرسازی در ترسیم انواع خطوط پرداخته نشده، اما آثار ارائه شده تا حدودی می‌توانند نمایانگر هنر تصویرسازی در دوره‌های پیشین باشند. به عنوان مثال تصویر نیمایوشیچ اثر مرتضی میز می‌تواند در شناخت و کاربرد خاص خطوط خشک و شکسته مورد مناسبی باشد (تصویر ۴).

خطوط کوتاه و بلند در چهره نیما یوشیج از مجله «آرش»، تصویرگر: مرتضی ممیز

تصویر ۴: شناخت انواع خط، تصویر نیما یوشیج، اثر: مرتضی ممیز (آیت الهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۲).

در مجموع، در این درس تلاش شده تا دانش آموز را از طریق ارائه تصاویری از هنرمندان مختلف به صورت غیر مستقیم با مؤلفه تاریخ هنر آشنا شوند، اما برای تحقق کامل این هدف، نیازمند تکمیل و گسترش محتوا از جنبه‌ی تاریخی است.

۲. نقد هنری: توجه به مؤلفه‌ی نقد هنری را در بخش «فکر کنید» و پرسش پایانی درس در بخش «خودارزیابی» که از دانش آموزان می‌خواهد انواع خط را در آثار تصویرسازی شناسایی کنند، می‌توان مشاهده کرد. همچنین مقایسه خطوط در میان آثار مختلف هنرمندان تصویرگر، زمینه و بستر نقد و مقایسه‌ی آثار هنری را فراهم می‌آورد.

۳. زیبایی‌شناسی: معرفی انواع خط از نظر شکل، حالت، ضخامت، رنگ و بافت، ابعاد زیبایی‌شناسی خطوط را نشان می‌دهد. همچنین تاکید بر استفاده هنرمندان از ترکیبات مختلف خطوط برای بیان مفاهیم، به نقش زیبایی‌شناسانه آنها در آثار تصویرسازی خود می‌پردازد. اگرچه جنبه‌های نظری-شناختی آن به طور کامل پوشش داده نشده، اما مثال‌های تصویری گنجانده شده در محتوای درس می‌تواند موجبات درک عملی آن را برای دانش آموزان فراهم آورد.

۴. تولید هنری: ارائه نمونه‌های متنوع از انواع خط در نمونه آثار تصویرسازی و همچنین تشویق کردن دانش آموزان در بخش «تصویرسازی کنید» می‌تواند در جهت تولیدات هنری برای دانش آموزان الهام‌بخش باشد. اگرچه راهکار و دستورالعملی برای ایجاد انواع خط داده نشده، اما شناسایی کارکرد آنها می‌تواند زمینه‌ساز تولیدات هنری باشد.

درس دوم: کیفیت سطوح

محتوای درس دوم شامل معرفی رنگ‌های سرد و گرم، تاثیر و احساسات متفاوتی که هرکدام از دسته‌ی رنگ‌ها از نظر روانی القا می‌کنند، و همچنین نمونه‌هایی از آثار تصویرسازی هنرمندان مختلف است که در آنها از رنگ‌های سرد و گرم استفاده شده است. و تاکید شده که هنرمندان تصویرگر می‌توانند با ترکیب رنگ‌ها و ایجاد بافت‌های مختلف، موضوعات و مفاهیم گوناگونی را در آثارشان منتقل کنند. در «بخش تصویرسازی کنید» از دانش آموزان خواسته شده تا موضوع دلخواه خود را انتخاب کرده و نمونه‌هایی از آن را با ترکیب رنگ‌های سرد و گرم و انواع بافت ایجاد کنند. خلق آثار تصویری با ایجاد بافت‌های مختلف توانایی آنان را

در این زمینه افزایش می دهد. در پایان از آنها خواسته می شود تا ویژگی های رنگ های سرد، گرم، سیاه و سفید و انواع بافت را با خواص مواد و سطوح، معانی و کاربردهای متنوع رنگ ها و بافت ها در آثار تصویرسازی در نمونه های آثار برجسته هنرمندان مشاهده و بررسی کنند. که انتظار می رود منجر به ارتقاء توانایی دانش آموزان در به کارگیری این عناصر و بافت ها در آثار خودشان شود.

عنوان درس یعنی «کیفیت سطوح در تصویرسازی» و محتوای ارائه شده مطابق با اهداف ابتدایی درس طراحی شده است. چگونگی تأثیرگذاری رنگ ها در روحیات انسان و بیان احساسات در آثار تصویرسازی با استفاده از این رنگ ها، هرچند به صورت مستقیم گنجانده نشده، اما با ارائه نمونه آثار، و توضیحات تکمیلی معلم، این امکان برای دانش آموزان فراهم می شود تا انواع بافت ها در آثار تصویری در خلال محتوای مختصر درس قرار گرفته و نمونه هایی از آنها آورده شود. از این رو، می توان اهداف آموزشی این درس را با عنوان و محتوای ارائه شده ی آن در قالب متن و تصاویر هم سو، هماهنگ و انطباق پذیر دانست.

بخش «فکر کنید» این درس با هدف اول یعنی تشخیص رنگ های سرد و گرم، ارتباط دارد. و این انطباق با اشاره و پرسیدن درباره تأثیرات و تفاوت های تصاویر سیاه و سفید و تصاویر رنگی صورت می پذیرد. با پرسش «به نظر شما رنگ ها در تصاویر مختلف چه تأثیری ایجاد می کنند؟» به دنبال بیان تأثیرگذاری رنگ ها و درک این تأثیرات از سمت دانش آموزان است. هدف «با استفاده از انواع رنگ های گرم و سرد در آثار تصویرسازی، احساسات خود را بیان کنید» به طور مستقیم با پرسیدن درباره «زیباترین تصویر رنگی» و درخواست از دانش آموز برای مقایسه دو تصویر رنگی و سیاه و سفید پوشش داده شده است. بخش «فکر کنید» در واقع پیش زمینه و انگیزه ای برای ورود به محتوای اصلی درس در مورد رنگ ها و تأثیرات احساسی آنهاست. با طرح چنین پرسش هایی، دانش آموزان برای یادگیری بهتر آماده می شوند. دبیر هنر می تواند زمینه این آگاهی و تجربه را از جلسه پیش برای دانش آموز فراهم کند و این امر می تواند از طریق مشاهده محیط پیرامون و یا مراجعه دانش آموز به منابع مربوط به موضوع درس حاصل شود. متن توضیحات و تصاویر درس بر روی چند هدف از اهداف آموزشی تمرکز دارد؛ در این بخش رنگ های گرم شامل زرد، قرمز و نارنجی معرفی شده و از دانش آموزان خواسته شده آنها را در تصاویر شناسایی کنند. همچنین اشاره شده که سیاه و سفید از نظر تیرگی و روشنی متفاوت و دارای بیشترین تضاد هستند و در کنار رنگ های سرد و گرم همنشینی مناسبی ایجاد می کنند. و همچنین می تواند به آنها در تشخیص رنگ های سرد و گرم کمک کند. این بخش از متن به هدف دوم یعنی بیان چگونگی تأثیرگذاری رنگ های گرم اشاره دارد. به نظر می رسد چون در کتاب فرهنگ و هنر پایه هفتم به طور مفصل به مبحث بافت پرداخته شده، ازین رو در این بخش هرچند صریحاً به آن اشاره نشده، اما با ارائه نمونه های متنوع از آثار تصویرسازی، دانش آموزان قادر خواهند بود انواع بافت های مختلف را در این آثار تشخیص دهند. این بخش به هدف سوم یعنی تشخیص انواع بافت در آثار تصویرسازی نزدیک است. بنابراین محتوای متنی و تصویری بیشتر بر سه هدف اول درس متمرکز است و با ارائه توضیحات و نمونه های تصویری، به عملی شدن این اهداف کمک شایانی می نماید. در بخش «تصویرسازی کنید» این درس، یک فعالیت عملی برای دانش آموزان قرار داده شده تا مفاهیمی در مورد رنگ ها و بافت ها را که از محتوای درس و راهنمایی معلم خود آموخته اند، تجربه کنند. با درخواست اجرای یک طرح با رنگ های گرم، یک طرح با رنگ های سرد و یکی با ترکیب هر دو و همچنین یک طرح سیاه و سفید، از دانش آموزان خواسته شده تا نه تنها این رنگ ها را تشخیص دهند، بلکه آنها را در آثار خود به کار گیرند. این تمرین به دانش آموزان کمک می کند تا احساسات ناشی از به کارگیری رنگ های مختلف را در آثار خودشان تجربه کنند. همچنین این در بخش از دانش آموزان خواسته شده تا با مقایسه سطوح ساده و دارای بافت در نمونه های موجود، روش های ایجاد بافت روی سطوح رنگی را در آثار خود تجربه کنند. این بخش از نظر محتوا و فعالیت عملی، این بخش انطباق پذیری مناسب با اهداف آموزشی درس دارد و فرصتی مناسب برای دانش آموزان ایجاد می کند تا مطالب ارائه شده را تجربه کنند. البته کیفیت اجرای این فعالیت و میزان یادگیری، بستگی به نحوه هدایت و ارزیابی آن توسط معلم نیز خواهد داشت.

در پایان درس و در بخش «خودآرزیابی» تصاویری گنجانده شده که به دانش‌آموزان یاری می‌دهد تا از طریق درس‌های آموخته شده مفاهیم مورد نظر را بهتر درک کنند. و با مشاهده و تحلیل آثار هنری به درک بیشتری از موضوعات و مفاهیم ارائه شده، برسد. این بخش همچنین با پرسش درباره‌ی روش‌های ایجاد بافت، انگیزه‌ای برای شناخت، بررسی و یادگیری بیشتر دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. در مجموع می‌توان گفت تمرکز اصلی در این درس، بیشتر گرداگرد شناخت و درک عمیق‌تر از مفهوم بافت در آثار تصویری قرار گرفته است. در ادامه به بررسی و تحلیل محتوای درس دوم از نظر انطباق با نظریه تربیت هنری پرداخته خواهد شد.

۱. **تاریخ هنر:** در این درس به شکل غیر مستقیم و به جز درج نام چند هنرمند ایرانی معاصر، آن هم بصورت زیرنویس تصاویر به مؤلفه‌ی تاریخ هنر، چندان پرداخته نشده است. اگرچه تصویرسازی به شیوه‌ی کنونی قدمت چندانی در کشور ما ندارد اما اگر در انتهای هر درس به شکل مختصر به معرفی یک یا چند هنرمند و نمونه‌ی آثار آنها پرداخته شود به این مؤلفه نیز پوشش بهتری داده می‌شود. البته معرفی هنرمندان و آثار معاصر ایرانی، تنها گامی کوچک در پرداختن به تاریخ هنر است.

۲. **نقد هنری:** بخش «فکر کنید» و «خودآرزیابی» به نوعی به مؤلفه‌ی نقد هنری می‌پردازند. در بخش‌های مورد ذکر از دانش‌آموزان خواسته شده تا تصاویر را تحلیل و ویژگی‌های آنها را مقایسه کنند که نوعی نقد و تحلیل هنری محسوب می‌شود. اما این مؤلفه به طور کامل و عمیق پوشش داده نشده است. البته بیش از این گنجاندن آن در محتوای درس چندان ضروری به نظر نمی‌رسد. پرورش این قسمت از درس، بر عهده معلم است (تصویر ۵).

فکر کنید:

نمونه‌های تصاویر سیاه و سفیدی را که تاکنون دیده‌اید به خاطر بیاورید. تصاویر سیاه و سفید چه تأثیری بر شما می‌گذارند؟ زیباترین تصویر رنگی که تا به حال دیده‌اید را به خاطر بیاورید. به نظر شما رنگ‌ها در تصاویر مختلف چه تأثیری ایجاد می‌کنند؟ تصاویر زیر را با هم مقایسه کنید.

از همجو رستوها (دیاره، زندگی شتر)، تصویرگر: فاطمه رادپور، آذربایجان

فوتبالست‌ها، تصویرگر: کیوان اسکندری، روش رزمی

خودآرزیابی:

ویژگی‌های این تصاویر را بررسی کنید.

از کتاب «گر جانوران صورت‌های رنگی داشته‌اند»، تصویرگر: امیر جوان، مداد شمعی

تصویرگر: محمدعلی‌عشق‌آبادی، روش ترکیبی

از فوفولی، تصویرگر: فریبا بندی، اکولین

سلمان کر و سلمان کور، تصویرگر: علی بودری

تصویر ۵: شناخت کیفیت سطوح و بافت‌ها، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۴ و ۲۷).

۳. زیبایی شناسی: توجه به این مؤلفه در بخش‌هایی از متن و تصاویر درس قابل مشاهده است. با توضیح و نمایش تأثیرات احساسی و زیبایی‌شناسی رنگ‌های گرم و سرد و همچنین بافت‌های مختلف در آثار هنری، به درک زیبایی‌شناسی این عناصر برای دانش‌آموزان کمک می‌کند. در این مبحث استفاده‌ی تصاویری از آثار هنرمندان مطرح حرفه‌ی تصویرسازی، البته با ابعاد و کیفیت چاپ مناسب، می‌تواند آموزه‌های زیبایی‌شناختی عناصر رنگ و بافت را به دانش‌آموزان منتقل کند.

تصویرسازی کنید:

طرح خطی موضوع دلخواه خود را بکشید و چهار نمونه از آن اجرا کنید. یک طرح را به صورت سیاه و سفید، دیگری را با رنگ‌های گرم، یک نمونه را با رنگ‌های سرد و آخرین طرح را با ترکیبی از رنگ‌های سرد و گرم رنگ‌آمیزی کنید. در مورد ویژگی رنگ‌ها و تفاوت آنها با سطوح سیاه و سفید گفت‌وگو کنید. در کدام یک از نمونه‌های تصویرسازی که تاکنون دیده‌اید، سطوح دارای بافت هستند؟ ویژگی سطوح ساده و بافت‌دار را در تصاویر مقایسه کنید. با چه روش‌هایی می‌توانید روی سطوح رنگی بافت ایجاد کنید؟ به این تصاویر توجه کنید.

از کتاب توکایی در قفس، نوشته‌ی نما یوشیچ، تصویرگر: بهمن دادخواه

از فخر و آنتی، تصویرگر: علیرضا گلدوزیان، روش ترکیبی

تصویر ۶: آموزش کیفیت طراحی سطوح و بافت در قالب رنگ‌های سرد و گرم، با آثار گلدوزیان و دادخواه، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۷).

تولید هنری: بخش «تصویرسازی کنید» به طور کامل بر مؤلفه‌ی تولید هنری متمرکز است. دانش‌آموزان باید با به کارگیری مفاهیم آموخته شده، آثاری در جهت موضوع درس خلق کنند تصاویر، الهام بخش و موجب ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان برای تولید آثار هنری می‌شوند و بخش «تصویرسازی کنید» بر این مؤلفه تأکید دارد (تصویر ۶). در مجموع محتوای این درس به مؤلفه‌های زیبایی‌شناسی و بویژه تاریخ هنر کمتر توجه دارد. برای ایجاد تعادل و پوشش بهتر چهار مؤلفه تربیت هنری الیوت آیزنر در این درس، می‌توان پیشنهاد به گنجاندن بخش فعالیت پژوهشی برای تشویق و آموزش دانش‌آموزان به نقد و تحلیل عمیق‌تر آثار هنری کرد.

درس سوم: ویژگی‌های تصویرسازی

مؤلفان برای درک بهتر مطالب و ارتباط محتوا و تصاویر تلاش کرده‌اند و با ارائه نمونه‌هایی هرچند محدود از آثار هنرمندان ایرانی، مفاهیم مربوط به روش‌ها و سبک‌های متنوع تصویرسازی برای دانش‌آموزان ملموس‌تر شود. و دبیر هنر در صورت امکان با ارائه تصاویر متنوع‌تر می‌تواند در درک عمیق‌تر مفاهیم این درس به دانش‌آموزان کمک کند. همچنین سعی شده تا با فنون صفحه‌آرایی و ترکیب متن و تصویر، مفاهیم مربوط به تصویرسازی را به شکلی کاربردی و قابل درک برای دانش‌آموزان ارائه دهند. اما جای بهبود در زمینه تنوع و تعداد تصاویر، استفاده بهینه از فضای صفحات و افزودن توضیحات بیشتر وجود دارد.

در محتوای درس به صورت غیر مستقیم به دو نوع سبک مختلف در تصویرسازی همچون رئالیسم^۷ به صورت جزئی و برای مقایسه و درک بهتر تفاوت آن با سبک‌های ذهنی/خلاقانه توسط دانش‌آموزان، اشاره شده است. با معرفی ابزار و مواد مورد استفاده در تصویرسازی مانند مداد رنگی، آبرنگ، اکریلیک و غیره و

ارائه نمونه آثاری که با این ابزار خلق شده‌اند، زمینه را برای طبقه‌بندی تصاویر براساس روش و ابزار فراهم می‌آورد. کتاب با تشویق دانش‌آموزان برای خلق آثار تصویرسازی با استفاده از مواد و ابزار مختلف، آنها را به سمت خلق آثار متنوع رهنمون می‌سازد. معرفی روش‌هایی مانند تلفیق فنون گوناگون، تجسم زوایای دید غیرمعمول و جان‌بخشیدن به اشیاء، در راستای پرورش تخیل و خلاقیت در تصویرسازی قرار دارد. به طور کلی معرفی غیرمستقیم انواع سبک‌ها و روش‌های تصویرسازی از طریق متن و ارائه نمونه تصاویر، به درک بهتر این شیوه‌ها کمک می‌کند. در این بخش تمرین‌ها و فعالیت‌های عملی برای تقویت مهارت‌های تصویرسازی و کاربرد روش‌های خلاقانه محدود هستند و دبیر هنر می‌تواند با ارائه تمرین‌هایی بیشتر و متنوع‌تر در این راستا می‌تواند این ضعف را پوشش دهد. در مجموع، محتوا تا حد زیادی به تحقق اهداف درس کمک می‌کند. بنابراین می‌توان گفت در این درس کوشش شده با ارائه مفاهیم، نمونه‌ها و در تکمیل آن ارائه راهکارهای عملی توسط معلم هنر، اهداف تعیین شده در ابتدای درس پوشش داده شود.

در بخش «فکر کنید» که با طرح پرسش‌هایی، دانش‌آموزان را ترغیب به تأمل و مشاهده تصاویر در کتاب و منابع مختلف می‌کند، بیشترین ارتباط را با هدف چهارم یعنی «توانایی ایجاد تصاویر تخیلی و خلاق را داشته باشید». دارد. از طریق جلب توجه دانش‌آموزان به تصاویر موجود در کتاب‌های درسی، مجلات و غیره و تشویق آنها به مقایسه ویژگی‌های این تصاویر، زمینه را برای پرورش تخیل و خلاقیت در تصویرسازی فراهم می‌آورد. افزون بر این، پرسش‌هایی مانند «از چه روش‌هایی برای تصویرسازی استفاده می‌شود؟» دانش‌آموزان را ترغیب می‌کند تا به تنوع روش‌ها و سبک‌های مختلف تصویرسازی توجه کنند. می‌توان گفت که این بخش در راستای تحقق هدف چهارم درس یعنی پرورش توانایی خلق آثار تخیلی و خلاقانه در تصویرسازی قرار دارد.

تصویرسازی کنید:

یکی از اشیای پیرامون خود را به صورت جاندار تصور کنید و تصویر تخیلی آن را بکشید و به دلخواه رنگ‌آمیزی کنید.

نمونه‌هایی از آثار تصویرگران که موجودات مختلف را به صورت جاندار نشان داده‌اند، ببینید.

طرح و اجرا: علی خدایی

از کتاب صورتی سرگردان، تصویرگر: نیلا خزانه‌داری، گواش

از کتاب «قای هندوانه»، تصویرگر: مجید ذاکری بونسی، روش ترکیبی

تصویر ۷: شناخت ویژگی‌های تصویرسازی، جان‌بخشی به اشیاء، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۹)

بخش «تصویرسازی کنید» از جنبه‌های مختلفی برای تحقق اهداف درس می‌تواند مفید واقع شود. با دادن این تکلیف به دانش‌آموزان که یک شیء بی‌جان را به صورت جاندار تصور کرده و آن را تصویرسازی کنند، توانایی تخیل و خلاقیت دانش‌آموزان را فعال می‌کند. این مورد کاملاً با هدف چهارم درس یعنی «توانایی ایجاد تصاویر تخیلی و خلاق» مرتبط است (تصویر ۷). با اینکه در این بخش اشاره‌ای به استفاده از ابزار خاصی توسط دانش‌آموزان نشده، آنها می‌توانند با راهنمایی دبیر هنر از مواد و ابزار دلخواه مانند مداد رنگی، آبرنگ، اکریلیک و غیره استفاده کنند. این موضوع به آنها فرصت می‌دهد تا با ابزارهای مختلف کار کنند که با هدف دوم و سوم یعنی «طبقه‌بندی تصاویر براساس ابزار و خلق آثار متنوع» ارتباط دارد. ارائه نمونه‌هایی از آثار تصویرگران که موجودات را جاندار نشان می‌دهد، الگو و الهامی برای اجرای این تکلیف توسط دانش

آموزان است. این کار می‌تواند درک آنها از روش‌های مختلف تصویرسازی را افزایش دهد که با هدف اول درس مرتبط است. در مجموع، این بخش یک تمرین عملی برای درگیر کردن دانش‌آموزان با مفاهیم و اهداف درس از جمله خلاقیت، استفاده از ابزار مختلف، و شناخت انواع روش‌های تصویرسازی محسوب می‌شود. معرفی ابزار و مواد مختلف در محتوای متنی و تصاویر درس، برای تحقق هدف دوم درس همخوانی دارد. دانش‌آموزان به جهت دشواری تهیه لوازم مختلف هنری، معمولاً به استفاده از مواد و ابزار ویژه و محدودی مانند مدادرنگی و گواش و ... بسنده می‌کنند. از این رو دانش‌آموزان با دیدن تصاویر این بخش تاحدی متوجه می‌شوند که ابزار تصویرسازی فقط محدود به چند مورد خاص نیست و گاهی با ابزار دور ریختنی با چاشنی آگاهی و خلاقیت، می‌توان آثار درخور توجهی خلق کرد. به همین علت در این بخش با اشاره به روش‌های دیگری مانند چاپ دستی، تکه چسبانی (کلاژ) با مواد مختلف و استفاده از مواد طبیعی، می‌توان افق دید دانش‌آموزان را گسترش داد. معرفی روش‌های دیجیتال^۸ تحت عنوان روش رقومی و استفاده از رایانه در تصویرسازی که با توجه به گرایش رویکردهای نوین به فناوری و جذابیت آن، اشاره مناسبی است. از نکات قابل بهبود در این بخش می‌توان به تعداد محدود نمونه تصاویر و مجدداً به کیفیت نازل چاپ اشاره کرد. از جمله این‌که دبیر هنر پیش از آغاز هر جلسه از دانش‌آموزان بخواهد که با جست‌وجو در منابع مختلف نمونه‌هایی از آثار تصویرسازی دلخواه خود با روش‌های متنوع یافته و با خود به کلاس بیاورند. این کار به جست‌وجوگری و بهتر دیدن دانش‌آموز کمک می‌نماید. در مجموع این بخش برای آشنایی با ابزار و مواد مختلف تصویرسازی و زمینه‌سازی برای طبقه‌بندی تصاویر براساس تکنیک، ابزار مصرفی، مفهوم و ... مفید است. در بخش خودارزیابی سه تصویر ارائه شده که نمونه‌هایی از خلاقیت در تصویرسازی با استفاده از روش‌ها و مواد طبیعی معمول و غیرمعمول را نمایش می‌دهد. قورباغه ساخته شده از پوست پرتقال یک نمونه بسیار جالب از تلفیق یک ماده طبیعی با تخیل هنرمند برای خلق تصویر یک موجود جاندار است. این تصویر توانایی دیدن شکل‌های نهفته در اشیاء و بازآفرینی آنها به شکلی تازه را نشان می‌دهد و نیز می‌تواند به عنوان یک نمونه مناسب در این بخش برای ارزیابی درک دانش‌آموزان از روش‌های خلاقانه تصویرسازی مانند جان بخشی به اشیاء و استفاده از مواد غیرمعمول مورد استفاده قرار گیرد. دو تصویر دیگر نیز که در یکی از آنها یک حشره با روش رقومی طراحی شده به استفاده از فناوری دیجیتال اشاره دارد و دیگری یک گیاه را با رویکرد استفاده از شیوه‌های معمول تصویرسازی نشان می‌دهد (تصویر ۸).

پس از بررسی محتوای این درس انطباق آن با مؤلفه‌های تربیت هنری را می‌توان به این ترتیب ارزیابی کرد: تاریخ هنر: بخشی از درس با ارائه آثار برخی تصویرگران با سابقه ایرانی، تا حدودی به مؤلفه تاریخ هنر و آشنایی با تنوع و تحول سبک‌های هنری در طول تاریخ می‌پردازد. اما همانند دروس قبل اشاره مستقیم دیده نمی‌شود. اشارات در این زمینه تنها به زیرنویس تصاویر محدود است. هرچند این تصاویر معاصر هستند، اما می‌توانند ریشه در سبک‌های هنری متفاوت داشته باشند.

خودارزیابی:

♦ به این نمونه‌ها دقت کنید. هریک از آنها به چه روشی اجرا شده‌اند؟

نویسنده: رؤیا، تصویرگر: بهمن دادخواه

ملخ، تصویرگر: حمیدرضایدقی

میوه‌ها، تصویرگر: حمید ترابی

تصویر ۸: شناخت شیوه‌های تصویرسازی در خودارزیابی، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۱).

نقد هنری: در این درس به صورت مستقیم به نقد و تحلیل آثار تصویرسازی پرداخته نشده است. اما ارائه نمونه آثار می‌تواند زمینه‌ای برای تمرین نقد و بیان دیدگاه‌ها در کلاس درس باشد. به خصوص در بخش‌هایی که از دانش‌آموزان خواسته

فکر کنید:

آیا تا به حال به تصاویر کتاب‌های درسی، کتاب‌های داستان، مجلات کودک و نوجوان ... دقت کرده‌اید؟ آیا آن تصاویر در درک مطالب به شما کمک می‌کنند؟ کدام یک از آنها را به یاد می‌آورید؟ در آثار مختلف از چه روش‌هایی برای تصویرسازی استفاده می‌شود؟ به این نمونه‌ها توجه کنید. ویژگی‌های این نمونه‌ها را با هم مقایسه کنید. توانایی ایجاد تصاویر تخیلی و خلاق را داشته باشید.

از کتاب علوم تجربی پایه دوم، تصویرگر: الهام محبوب

از کتاب فارسی پایه پنجم، تصویرگر: مجید کاظمی

تصویر ۹: ویژگی‌های تصویرسازی برای القای مفاهیم متن، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۲۸).

می‌شود که تصاویر را ببینند و درباره آن گفت‌وگو یا مقایسه کنند. مانند بخش «فکر کنید» تصاویر گوناگون سبک‌های هنری متفاوتی را نشان می‌دهند که فرصتی برای تحلیل، مقایسه و ارزیابی آثار از دیدگاه‌های مختلف را فراهم می‌کند (تصویر ۹).

زیبایی‌شناسی: درس به‌طور غیرمستقیم و با ارائه تصاویر محدود ویژگی‌ها و تفاوت‌های سبک‌های مختلف تصویرسازی مانند رئالیسم و شیوه‌های ذهنی و خلاقانه، زمینه را برای درک مفاهیم زیبایی‌شناسی در تصویرگری فراهم می‌آورد. با توجه به اینکه تصاویر از هنرمندان باتجربه و نام‌آشنای این حوزه انتخاب شده، این تصاویر از ترکیب‌بندی‌های رنگی جذاب، حرکت و ریتم خوبی برخوردارند. استفاده از خطوط منحنی و اشکال آزاد و غیرمترعارف در بسیاری از تصاویر، حس شادابی و سرزندگی را القا می‌کند. مفاهیم انتزاعی نیز در برخی آثار قابل مشاهده است.

تولید هنری: در این درس مؤلفه تولید هنری پوشش قابل‌پذیرشی دارد. معرفی ابزار و مواد مختلف در تصویرسازی، آشنایی با روش‌ها و سبک‌های گوناگون، آمیختن پدیده‌ها و همچنین ارائه فعالیت‌ها و تمرین‌های عملی برای خلق آثار تصویرسازی، همگی در راستای پرورش مهارت آفرینش هنری دانش‌آموزان است. سبک، تکنیک و مضامین متنوع این تصاویر، افق‌های تازه‌ای را برای تجربه و کاوش هنری دانش‌آموزان می‌گشاید. در مجموع می‌توان گفت که بیشترین تأکید این درس بر آفرینش هنری و کمترین پرداخت آن به مؤلفه تاریخ هنر اشاره دارد. نقد هنر و زیبایی‌شناسی نیز تا حدی نازلی توجه شده، اما جای توسعه بیشتر در این سه مؤلفه وجود دارد. همچنین فارغ از کیفیت نامناسب کاغذ و چاپ و صفحه‌آرایی ضعیف، این تصاویر حاوی مضامین متنوع، سبک‌های گوناگون، رنگ‌های جذاب، اشکال خلاقانه و مفاهیم انتزاعی هستند و چنانچه نقص‌های یاد شده برطرف شود، می‌تواند برای دستیابی به اهداف تربیت هنری در حوزه‌های چهارگانه مورد نظر مناسب باشد.

درس چهارم: روند تصویرسازی

در ابتدای این درس اهداف یادگیری به صورت چکیده بیان شده است. سپس در بخش «فکر کنید» با طرح

چند سوال، دانش‌آموزان را به موضوع اصلی درس که روند تصویرسازی داستان‌ها است هدایت می‌کند. نمونه‌هایی از آثار تصویرگران معروف همراه با توضیحات مختصر بصورت زیرنویس تصاویر دانش‌آموزان را با روند تصویرسازی و انواع روش‌ها و سبک‌های آن آشنا می‌کند. در این درس به ارتباط هنر تصویرسازی و ادبیات بصورت محدود اشاره شده است. و همچنین در تصاویر کتاب کوشش شده که دانش‌آموزان را با روند شکل‌گیری تصاویر و چگونگی ارتباط تصویری این آثار با مخاطب به صورت بسیار محدود آشنا کند. در پایان یک تمرین عملی برای تصویرگری داستان یا شعر به دانش‌آموزان داده شده است.

هدف اصلی این درس، آشنایی دانش‌آموزان با فرآیند و روش‌های تصویرسازی از یک متن ادبی با مفاهیم محدود است. با آوردن نمونه‌هایی از آثار هنرمندان، سعی شده سبک‌ها و روش‌های مختلف تصویرسازی به دانش‌آموزان معرفی شود. این درس روی درگیر نمودن دانش‌آموزان در فرآیند تصویرسازی با گنجاندن فعالیت عملی گروهی تأکید دارد. در مجموع این درس ترکیبی از اشاره‌هایی مختصر به مفاهیم نظری-ادبی در تصویرسازی، نمایش سبک‌ها و شیوه‌های مختلف، ارتباط تصاویر با یک اثر ادبی و ارتباط مخاطبان با یک اثر تصویرسازی مورد توجه قرار گرفته است. در انتها فعالیت‌هایی عملی برای تجربه عینی دانش‌آموزان در درس گنجانده شده که ساختار آن تاحدی منطقی است. ولی محتوای درس برای دانش‌آموزان پایه هشتم بدون دخالت مربی و دبیر چندان قابل درک نیست و حتی برای معلم غیرمتخصص هم گنگ و مبهم به نظر می‌رسد. البته برای غنی‌تر شدن محتوای درس می‌توان اطلاعات بیشتری در خصوص روند تصویرسازی ارائه شود. در زیر نویس تصاویر مواد، ابزارها و تکنیک‌هایی که در طراحی آنها استفاده شده ذکر نشده، حال آن که داشتن این اطلاعات می‌تواند زمینه‌ساز آشنایی بهتر آثار تصویری شود. طرح سؤالات متنوع در طول درس، دانش‌آموزان را به اندیشه و تحلیل وادار می‌کند. اطلاعات ارائه شده در خصوص سیر روند تصویرسازی با توجه به متن ادبی بسیار محدود است. جزئیات و توضیحات کافی در مورد نحوه انتخاب سبک تصویرسازی متناسب با نوع ادبیات داده نشده است. مثلاً ادبیات حماسی یا تعلیمی و... چه نوع تصویرسازی را می‌طلبند؟ مثال‌ها و نمونه‌های تصویرگری بیشتر متمرکز بر داستان‌های کودکان است و نمونه‌هایی از تصویرگری جدی و اشعار آورده نشده است. اما برخلاف دروس قبلی از تصویرگران غیر ایرانی نیز آثاری در محتوای درس گنجانده شده که این از نقاط قوت این بخش است. در ادامه در محتوای این درس از جنبه انطباق با اهداف تربیت هنری به نکات زیر می‌توان اشاره کرد:

۱. تاریخ هنر: این درس هم به طور مستقیم به تاریخچه هنر تصویرسازی نمی‌پردازد، اما با آوردن نمونه‌هایی از آثار هنرمندان تصویرگر ایرانی و خارجی مانند «بهرام خائف»، «ماریا نریکا آگوستینلی»^۹، «شل سیلور استاین»^{۱۰} و دیگران آن هم تنها در زیرنویس تصاویر، به بخش کوچکی از تاریخ تصویرسازی در ایران و جهان اشاره کرده تا اندکی به مؤلفه تاریخ هنر توجه شود (تصویر ۱۰).

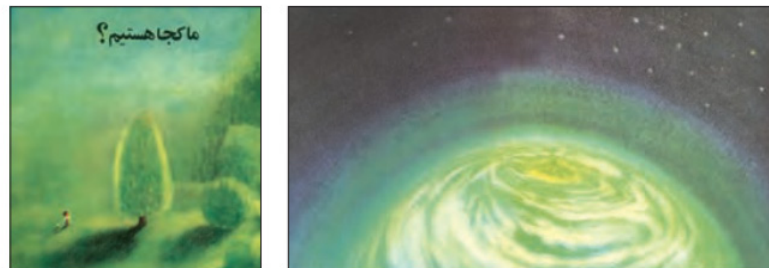
از کتاب «این هم بول ماهی»، نوشته ابراهیم زاهدی مطلق، تصویرگر: بهرام خائف

تصویر ۱۰: روند تصویرسازی، اثر بهرام خائف، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۳).

۲. نقد هنری: مهمترین بخش این درس به مؤلفه نقد هنری اختصاص دارد. دانش‌آموزان تشویق می‌شوند تا به نمونه‌هایی از آثار تصویرسازی دقت کنند و ویژگی‌ها و جزئیات آنها را با دقت مشاهده کرده با مقایسه آثار، ارتباط و مفاهیم نهفته در تصاویر با متن را کشف کنند. در بخش‌های «فکر کنید» و «خودارزیابی» با جلب توجه دانش‌آموزان به تصاویر کتاب، به این مؤلفه پرداخته شده است (تصاویر ۱۱ و ۱۲).

فکر کنید:

آیا می‌دانید هنرمندان چگونه سیر داستان را در تصاویر خود به نمایش می‌گذارند؟ مهم‌ترین صحنه‌های یک داستان کدام‌اند؟ برای تصویرسازی یک متن، کدام صحنه‌ها را باید انتخاب و اجرا کرد؟ به تصاویر زیر دقت کنید.

تصویر ۱۱: روند تصویرسازی در تبدیل متن ادبی به تصویر، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲، ۳۲)

نمونه‌های مختلف آثار تصویرسازی که روند یک داستان را نشان می‌دهند را با هم مقایسه کنید. نقطه اوج داستان‌های مختلف و مهم‌ترین تصاویر هر داستان را پیدا کنید. نویسندگان و تصویرگران در این آثار از چه ویژگی‌هایی برای جذب مخاطبان خود استفاده کرده‌اند؟

تصویر ۱۲: روند تصویرسازی و بکارگیری فیزیک کتاب، اثر رات براون، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲، ۳۶).

۳. زیبایی‌شناسی: به مفهوم زیبایی‌شناسی در محتوای درس اشاره مستقیمی نشده است. اما با انتخاب آثار تصویرگری متناسب با موضوع درس، می‌توان گفت به این مؤلفه نیز توجه شده است. و این تصاویر به نوعی به توجه و پررنگ‌تر شدن این موضوع کمک می‌کنند. مثلاً، می‌توان به تصاویری که در بخش «تصویرسازی کنید» آورده شده، اشاره کرد (تصویر ۱۳).

تصویرسازی کنید:

در گروه، شعر، داستان کوتاه یا متن زیبایی را انتخاب کنید و سیر مطالب را با تصویرسازی نشان دهید. ویژگی‌های مختلف این تصاویر را بررسی کنید. کتاب را بچرخانید و دوباره تصاویر را ببینید.

بروانه به بچه‌هایش، گرم‌های ابریشم. گفت: «هین جا بناتید و از این برگ‌ها بخورید.»

تصویر ۱۳: روند تصویرسازی و بکارگیری فیزیک کتاب، اثر رات براون، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۶).

۴. **تولید هنری:** در درس چهارم این مؤلفه به مانند سه درس پیش در حد قابل پذیرشی مورد توجه قرار گرفته است. توجه به این مؤلفه را در بخش‌های «تصویرسازی کنید» و «خودارزیابی» می‌توان مشاهده کرد. دانش‌آموزان تشویق می‌شوند تا به صورت گروهی یا انفرادی یک داستان را انتخاب کنند و برای آن در یک کنش خلاقانه تصویرگری انجام دهند.

همچنین دانش‌آموزان باید مواد کاربردی و روش تصویرسازی مناسب را انتخاب و در کلاس درباره انتخاب آن مشورت و به یک تصمیم گروهی برسند. که در مجموع این فعالیت به مقوله تولید هنری توجه دارد (تصویر ۱۴). در پایان این درس دانش‌آموزان بیشترین تمرکز را بر مؤلفه‌های نقد هنری و تولید هنری خواهند داشت. که برای این بخش از درس تصویرسازی تا حدی منطقی به نظر می‌رسد. اما می‌توان با تقویت بخش‌های تاریخ هنر و زیبایی‌شناسی، محتوای آن را کامل‌تر کرد.

خودارزیابی:

به صورت گروهی، یک داستان ایرانی را انتخاب کنید. مهم‌ترین تصاویر آن را بیابید و برای نوشتن متن یا شعر و روش تصویرسازی آن همفکری و طرازی کنید. کارها را تقسیم کنید و برای اجرا از امکانات در دسترس استفاده کنید. نمونه‌ها را در کلاس به نمایش بگذارید و در مورد ویژگی‌های آن با هم گفت‌وگو کنید.

تصویر ۱۴: خودارزیابی برای درس تصویرسازی گروهی، منبع: (آیت‌اللهی و همکاران، ۱۴۰۲: ۳۶).

در جدول زیر مؤلفه‌هایی چون تاریخ هنر، نقد هنریف زیبایی‌شناسی و تولید هنری که از نظریه تربیت هنری آیزنر گرفته شده، در بخش تصویرسازی کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه‌ی هشتم مورد بررسی قرار گرفته است. در این جدول به شناسایی انواع خط، کیفیت سطوح، ویژگی‌های تصویرگری و روند تصویرسازی پرداخته شده است (جدول ۱).

جدول ۱: انطباق بخش‌های مختلف هردرس با مؤلفه‌های تربیت هنری، صفحات ۲۱-۳۶، منبع: نگارندگان

مؤلفه ها عناوین دروس	تاریخ هنر	نقد هنری	زیبایی شناسی	تولید هنری
درس اول: انواع خط (۲۱-۲۳)	فکر کنید - متن (درس) از دانش آموزان خواسته شده در رابطه با انواع خط بکاررفته در تصاویر کتاب با هم گفت و گو کنند) - خودارزیابی خودارزیابی: در هر یک از این تصاویر چه نوع خطی می‌بینید؟ باری با استاد، تصویرگر، تصویر منجمی راکت کاغذ تصویرگر، زرافه، زین، کتک، بافت از کتک	- تصاویر ارائه شده در درس (نمایش انواع خط در تصاویر) - متن درس (معرفی انواع خط)	- تصاویر ارائه شده در درس (می‌تواند جهت تولید هنری برای دانش آموزان الهام بخش باشد) - تصویرسازی کنید خودارزیابی: هر یک از این تصاویر چه نوع خطی می‌بینید؟ باری با استاد، تصویرگر، تصویر منجمی راکت کاغذ تصویرگر، زرافه، زین، کتک، بافت از کتک	
درس دوم: کیفیت سطوح (۲۴-۲۷)	- تصاویر درس و زینوئیس آنها (اشاره غیر مستقیم) تصویرسازی کنید (در پایان این بخش و با مقایسه تصاویر) - خودارزیابی (بررسی ویژگی‌های تصاویر این بخش)	- تصاویر ارائه شده در درس (نمایش رنگ و بافت) - متن درس (معرفی رنگ‌های سرد و گرم و انواع بافت)	- تصاویر ارائه شده در درس (می‌تواند جهت تولید هنری برای دانش آموزان الهام بخش باشد) - تصویرسازی کنید (تولید هنری با استفاده از رنگ‌های سرد و گرم و بافت) تصویرسازی کنید: هر یک از این تصاویر چه نوع بافتی را می‌بینید؟ باری با استاد، تصویرگر، تصویر منجمی راکت کاغذ تصویرگر، زرافه، زین، کتک، بافت از کتک	
درس سوم: ویژگی‌های تصویر سازی (۲۸-۳۱)	- تصاویر درس و زینوئیس تصاویر (اشاره غیر مستقیم) فکر کنید (اشاره غیرمستقیم به سبک واقع‌گرا و ذهنی) - خودارزیابی (معرفی انواع روش‌های تصویرسازی بوسیله تصویر) خودارزیابی: این تصویرها نقد کنید. هر یک از آنها چه ویژگی‌ها را نشان می‌دهد؟	- متن درس (شرح مختصر ویژگی‌های دو سبک تصویرسازی واقع‌گرا و ذهنی) - تصاویر ارائه شده در درس	- تصاویر ارائه شده در درس (معرفی انواع روش‌های تصویرسازی بوسیله تصویر) خودارزیابی: این تصویرها نقد کنید. هر یک از آنها چه ویژگی‌ها را نشان می‌دهد؟ باری با استاد، تصویرگر، تصویر منجمی راکت کاغذ تصویرگر، زرافه، زین، کتک، بافت از کتک	
درس چهارم: روند تصویرسازی صفحات (۳۲-۳۶)	- تصاویر درس و زینوئیس تصاویر (اشاره غیر مستقیم) فکر کنید (با طرح سؤالاتی دموورده روند تصویر سازی) - تصویرسازی کنید. (ارائه نمونه‌های خلاقانه تصویرسازی) - خودارزیابی (تشویق دانش آموزان به بررسی و گفت‌وگو دموورده نمونه‌های تصویری ارائه شده در درس) خودارزیابی: هر یک از این تصاویر چه نوع روندی را می‌بینید؟	- متن درس (شرح مختصری در باب روند و مراحل تصویرسازی) - تصاویر ارائه شده در درس (ارائه نمونه‌های خلاقانه تصویرسازی)	- تصاویر ارائه شده در درس (مشاهده و بررسی تصاویر این بخش و الهام گرفتن از آنها) - خودارزیابی (تشویق دانش آموزان به تولید هنری با انجام کار گروهی) تصویرسازی کنید: هر یک از این تصاویر چه نوع روندی را می‌بینید؟	

نتیجه‌گیری

پیش از نتیجه‌گیری باید خاطر نشان کرد که لزوماً تألیف مطالب کتاب درسی فرهنگ و هنر پایه هشتم بر اساس نظرات متفکرانی چون آیزنر نبوده است. ولی در مجموع، بررسی بخش تصویرسازی کتاب نامبرده بر اساس نظریه مورد بحث نشان می‌دهد که مؤلفه «تولید هنری» در بیشتر دروس به شکل قابل‌پذیرشی، پوشش داده شده است. اما سایر مؤلفه‌های تربیت هنری از دیدگاه الیوت آیزنر، یعنی نقد هنری، زیبایی‌شناسی و تاریخ هنر، به طور نامتوازن و ناکافی مورد توجه قرار گرفته‌اند. در درس «انواع خط»، توجه به تولید هنری، نقد هنری و زیبایی‌شناسی در حد قابل‌قبولی صورت گرفته است. اما جنبه تاریخ هنر کمتر مورد توجه بوده است.

در درس تصویرسازی «کیفیت سطوح»، مباحث مربوط به رنگ‌ها و بافت‌ها برای تولید هنری و زیبایی‌شناسی مناسب مطرح شده و در بخش‌هایی با طرح‌سوالاتی به مؤلفه‌ی نقد هنری اشاره شده است. اما تاریخ هنر به صورت غیر مستقیم و در حد ارائه تصاویری از هنرمندان پیشین و معاصر پوشش داده شده است. در درس «ویژگی‌های تصویرسازی»، تأکید اصلی بر تولید هنری بوده و توجه به نقد هنری و زیبایی‌شناسی در مرحله بعدی قرار می‌گیرد. همچنان به تاریخ هنر مانند دروس قبلی اشاره مختصر و غیرمستقیمی در حد ارائه تصاویر و زیرنویس آنها صورت گرفته است. در درس «روند تصویرسازی»، به مؤلفه‌های نقد هنری و تولید هنری توجه قابل‌پذیرشی را شاهد هستیم. مؤلفه‌ی زیبایی‌شناسی با ارائه تصاویری از هنرمندان ایرانی و خارجی در رده بعدی قرار می‌گیرد و توجه به تاریخ هنر همچنان و به شکل پیشین در این درس هم دیده شده است و تنها تفاوت آن با دروس قبلی استفاده از آثار هنرمندان خارجی است. به‌طور کلی نحوه پوشش این مؤلفه‌ها در این فصل به شرح زیر است؛

- **تولید هنری:** این مؤلفه در بیشتر دروس به صورت قابل‌پذیرشی پوشش داده شده و با ارائه نمونه‌های متنوعی از آثار هنری، فعالیت‌ها و تمرین‌های عملی، زمینه برای تولید آثار هنری توسط دانش‌آموزان فراهم شده است.
 - **نقد هنری:** این مؤلفه در دروس به صورت نامتوازن مورد توجه قرار گرفته و در برخی دروس تمرین‌هایی برای تجزیه و تحلیل و مقایسه آثار ارائه شده، اما در برخی دیگر این مهم کمتر لحاظ شده است.
 - **زیبایی‌شناسی:** برای جنبه‌های عملی و کاربردی آن مانند انواع شناخت رنگ‌ها، خطوط و بافت‌ها در آثار هنری نشان داده شده‌اند. اما مبانی نظری زیبایی‌شناسی کمتر مورد توجه بوده است.
 - **تاریخ هنر:** تاریخچه تصویرگری به صورت مستقیم پرداخته نشده، هرچند از آثار هنرمندان معاصر ایرانی و خارجی (فقط در درس چهارم) بهره‌برداری شده است.
- در ادامه برای بهبود محتوای فصل از جهت انطباق بیشتر با مؤلفه‌های تربیت هنری راهکارهایی پیشنهاد می‌شود؛
- در جهت افزایش تعادل میان چهار مؤلفه‌ی اصلی تربیت هنری در محتوای دروس، پوشش متوازن‌تری از مباحث مربوط به تولید هنری، نقد هنری، زیبایی‌شناسی و تاریخ هنر باید در نظر گرفته شود.
 - گنجاندن مطالب نظری و تاریخچه تصویرسازی و سیر تحول آن و حتی به صورت مطالعه‌ی آزاد مانند تدبیری که در بخش عکاسی همین کتاب در پایان برخی دروس انجام شده است می‌تواند موجبات افزایش دانش نظری دانش‌آموزان در این حوزه‌ها را فراهم سازد.
 - ارائه‌ی راهنمای نقد هنری و انجام تمرین‌های بیشتر که منجر به پرورش مهارت‌های تجزیه و تحلیل و مقایسه آثار هنری در دانش‌آموزان شود، ضروری به نظر می‌رسد.
 - معرفی تاریخچه، سبک‌های مختلف در عرصه‌ی تصویرسازی ایران و جهان بصورت مطالعه آزاد و یا نوشتن پژوهش و مقاله در این زمینه توسط دانش‌آموزان که سبب افزایش آگاهی تاریخی آنها می‌شود.
 - سوق دادن دانش‌آموزان به گفت‌وگو و تدوین پرسش‌نامه‌ها درباره هنرمندان نامدار داخلی و خارجی و سبک‌های شان که به تجسم بهتر مفاهیم و تقویت توانایی تحلیل و نقد هنری در میان دانش‌آموزان می‌انجامد، بسیار موثر خواهد بود.
- با توجه به این راهکارها، محتوای بخش تصویرسازی کتاب می‌تواند انطباق بهتری با چهارچوب نظری تربیت هنری الیوت آیزنر پیدا کند و زمینه یادگیری جامع‌تری در حوزه‌های تولید، نقد، زیبایی‌شناسی و تاریخ هنر را برای دانش‌آموزان فراهم آورد.

1. Elliot Eisner
2. John Dewey
3. Maxine Greene
4. Jerome J. Hausman
5. James Haywood Rolling jr.
6. آیزنر در زمینه‌های مختلفی چون: آموزش هنر، اصلاح برنامه درسی، تحقیقات کیفی فعالیت داشت و جوایز متعددی از جمله جایزه‌ی «لویزیویل گراومایر» Louisville Grawemeyer در سال ۲۰۰۵ را برای فعالیت‌هایش در حوزه‌ی آموزش دریافت کرد.
7. Reallism
8. Digital
9. Maria Enrica Augustinelli
10. Shell Silverstein

فهرست منابع

- سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی (۱۴۰۲). فرهنگ و هنر، پایه‌ی هشتم، دوره اول متوسطه، چ ۸، تهران، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، چ ۸، ص ۲۰ - ۳۶
- فتحی، مریم و رحمانی، اشکان (۱۴۰۱). بررسی میزان اهداف تربیت هنری در محتوای کتاب فرهنگ و هنر پایه هشتم (مطالعه موردی: دیدگاه دبیران تخصصی فرهنگ و هنر شیراز در سال تحصیلی ۱۳۹۸-۱۳۹۷)، پژوهشنامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال ۲۲، شماره ۳، خرداد، ص ۴۴۰ - ۴۱۵
- کاشانی، حمیدرضا (۱۳۹۳). تحلیل کتاب «فرهنگ و هنر» سال هفتم، رشد آموزش هنر، زمستان - شماره ۴۰، صفحات ۱۴-۲۱
- کیان، مرجان؛ کاظمی، اردشیر؛ قیومی، عباسعلی و عامری شهبازی، محسن (۱۳۹۹). شناسایی مؤلفه‌های موثر بر تربیت هنری دانش آموزان دوره اول متوسطه آموزش و پرورش ایران، فصلنامه علمی جامعه‌شناسی سیاسی ایران، سال سوم شماره چهارم (پیاپی ۱۲) زمستان، ص ۲۶۲۱-۲۶۳۲
- لامعی‌گیو، احمد؛ اشتیری، مریم و لامعی‌گیو، طاهره. (۱۳۹۲). نقدی بر کتاب «فرهنگ و هنر» دوره اول متوسطه، همایش ملی انجمن مطالعات درسی ایران (تغییر در برنامه درسی دوره‌های تحصیلی آموزش و پرورش). ص ۳۶۷-۳۶۹. [SID. https://sid.ir/paper/856043/fa](https://sid.ir/paper/856043/fa)
- مهرمحمدی، م (۱۳۹۸). آموزش عمومی هنر: چیستی، چرایی، چگونگی (چاپ ۴). تهران: انتشارات مدرسه
- همایون فرد، آنیتا (۱۳۹۵). تاملی بر تربیت هنری حلقه مفقوده نظام تعلیم و تربیت ایران، هفتمین همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران، فلسفه تعلیم و تربیت و قلمرو علوم اجتماعی و انسانی - ص ۲۳۶
- Eisner, E. W. (1998). Does Experience in the Arts Boost Academic Achievement? *Art Education*, 51(1), 7-15.
- Eisner, E. W. (1999). Getting down to basics in arts education. *Journal of Aesthetic Education*, 33(4), 145-159.
- Eisner, E. W. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. Yale University Press.
- Eisner, E. (2008). O que pode a educação aprender das artes sobre a prática da educação. *Currículo sem fronteiras*, 8(2), 5-17.
- Hausman, J. J. (1989). Studies in Art Education: Reflections on Some Early Editorials. *Studies in Art Education*, 31(1), 9-14.
- Lutzker, P. (2012). Developing artistry in teaching: New approaches to teacher education. *Research on Steiner Education*, 3(1), 52-58
- Rolling Jr, J. H. (2006). The arts and the creation of mind. *Journal of Curriculum Studies*, 38(1), 113-125.